

Začal květen a meteorologové nás upozorňují, že srážek bude poskrovnu, s čím přirozeně vyvstává otázka – jak budeme zavlažovat pole, jak budeme pečovat o úrodu, ale obecně i krajinu, která nám byla svěřena. Doktor Jiří Jakl se ve svém druhém vodním zastavení zabývá tématy: voda jako společenské i politické téma, význam institucí, které napomáhají monitoringu, význam meliorací, správného nakládání s vodou. V dialogu o otázkách úctě k vodě se dotýká i iniciativy Josefa Šmajse, jenž zdůrazňuje nutnost podřídit lidské konání kontextu „ústavy s planetou“. Možná omezení výroby, omezení znečištění v době koronavirové je podnětným impulsem k proměně uvažování nejen o vodě, krajině, ale hlavně nás samých a limitech našeho jednání.

Dialog byl natočen během léta 2019.

... Voda jako důležité téma ...

MS: *Pane doktore, začněme naše druhé setkání otázkou: kdy jste téma vody začal vnímat jako zásadní a nosné? Tuto otázku kladu proto, že jste politicky angažován. Obtíž je v tom, že na problémy se v Čechách musí dlouho upozorňovat, než se začne něco dít.*

JJ: Jak se objevily povodně a sucha, jak se skloňují klimatické změny a stav krajiny, tak se voda stala diskutovaným tématem. Zásadním tématem se to stalo po nástupu Andreje Babiše do politiky. Babiš má svůj koncern, byť jej nyní spravují lidé z takzvaného svěřeneckého fondu. Hospodaření koncernu má zásadní vliv na krajinu a s tím, kdo vede vládu, se veřejnost také více zajímá například o zemědělství. Navíc pozoruji, že zemědělství stále více rezonuje jako zásadní téma v ekologických kruzích. Klimatické změny jsou se zemědělstvím hodně spojeny. Dříve se více pozornosti věnovalo průmyslu kvůli naléhavému znečištění ovzduší.

MS: *To však bylo v devadesátých letech, hodně se toho již vyřešilo.*

JJ: Ano, ale není to problém zcela vyřešený. Například narostl počet automobilů, a přestože mají katalyzátory a jsou tu přísnější emisní normy, ovzduší se zase o tolik nezlepšilo.

MS: *A co voda? Myslíte si, že se jedná o záležitost jednadvacátého století?*

JJ: Určitě to není záležitost jen pro jednadvacáté století. Mimo jiné působím v Českém zahrádkářském svazu a například z kroniky naší organizace v Červeném Kostelci se lze hodně dozvědět o problémech se suchy i v minulém století. Nedostatek vody pro průmysl ve městě se vyřešil přivaděčem z Úpy. K zemědělství si i veřejnost kladla otázky, jaké plodiny se například vůbec budou moci pěstovat na polích. Investovalo se mnoho peněz do přehrad a bylo potřeba zajistit pitnou vodu. Stavby vodárenských přehrad měly svůj význam, zároveň se daly lépe řešit úspory spotřeby vody. Sucha již v minulosti měla velké dopady na ekonomiku. Sucho v roce 1947 dokonce ovlivnilo politický vývoj v Československu, kdy se lidé upínali k síle a komunisté ji demonstrovali.

MS: *Kvůli suchům v roce 1947 byli Čechoslováci adresáty mezinárodní pomoci.*

JJ: Komunistům v Československu výkyvy teplot dokonce pomohly, protože vyjednali bratrskou pomoc v podobě obilí od stalinského Sovětského svazu. Mimochodem sucha a řádící hladomor byl tehdy problémem samotného SSSR například na Stalinem neoblíbené Ukrajině.

... Půda a voda ...

MS: *Dotkněme se spojení vody a půdy. Češi se v minulosti k vodě stavěli macešsky. Neuvědomovali si význam důležitosti pestrosti v krajině. V kolektivizačním období byly nařizovány velké lány, místo*

aby byly zachovány menší rozměry polí, které jsou odděleny mezemi, oživeny remízky, podporujícími život. Svůj díl viny přinesla éra stranou podporovaných meliorací.

JJ: Viní se komunisté, což nepokládám zrovna za seriózní. Například se stavbami přehrad se začínalo již počátkem dvacátého století a rozšířily se i v nekomunistických zemích. Smrkové monokultury jsou tu již od Rakouska-Uherska. I meliorace sahají do první republiky. Je však otázka po masivním rozšíření. Lidé více vnímají řepková pole – asi proto, že jsou spojená s hospodařením holdingu současného premiéra a ve veřejné debatě se více zdůrazňují.

MS: *Je – dle vás – přirozené zasahovat do krajiny tak, abychom potlačili život za účelem získání výnosů, které půda poskytuje? Kam až může jít ekologická stopa?*

JJ: Potlačovat život v půdě primárně nikdo nechce, ale ti, co ten život potlačují, například nastavováním pravidel pro hospodaření, asi ani kolikrát nevědí, že nějaký život v půdě je vůbec nezbytný. Svou roli hraje nastavení dotací. Například agrolesnické systémy mohou dostat stromy do zemědělských ploch a podporována nemusí být jen přímá zemědělská produkce.

MS: *Pro mnohé Čechy je to hudba budoucnosti. I když – máme zde asociaci soukromého zemědělství, která se v této oblasti snaží něco dělat.*

JJ: Například to agrolesnictví je podporováno ministrem (rok 2019 pozn. red.) a vychází se tu z aktivit Akademie věd ČR.

MS: *To mohou být gesta, impulsy, ale podle činů poznáte je. Víme, že Čechy jsou charakteristické „zpoždění“ ve vztahu k tomu, co je běžné v Evropě.*

JJ: Pokud se přijme správný dotační přístup, změna je možná. Na druhou stranu je řada požadavků ve státním rozpočtu. Sešel jsem se s vicepremiérem Janem Hamáčkem a připomenul jsem, že ochrana půdy a situace v lesích vyžadují také přímé peníze. Jinak ovšem riskujeme ztrátu úrodnosti půd a další problémy s lesy s mnohem většími ekonomickými dopady.

MS: *Nevyžaduje to spíš sebezapření a touhu po dlouhodobém pohledu? Zapření v tom ohledu, že nebudu pouze vlastníkem – a nebudu užívat to, co je mi svěřeno.*

JJ: Jsem přesvědčen, že Andrej Babiš by velmi rád koupil pozemky, na kterých hospodaří. Stav, v němž se nacházíme, je nicméně dán například restitučními vztahy. Vlastníkům půdy i firmám Andreje Babiše jde primárně o peníze a o totéž jde až v první řadě v případě produkce biopaliv – rozšířených paradoxně z důvodu ekologických dotací. Pokud by se s využitím dotací více rozšířilo spektrum plodin a například více se pěstovaly jeteloviny místo dovážení sóji, nedotklo by se to naší konkurenceschopnosti, ale bylo by to důležité pro udržitelnost hospodaření. Jsem přesvědčen, že objem dotačních peněz je v mnoha ohledech dostatečně velký, ale musí se lépe a přesněji určit, na co mají být využity.

MS: *Kladete důraz na efektivitu využití.*

... Veřejný prostor a voda ...

MS: *Jak je téma vody akcentováno ve veřejném prostoru? Kdy můžeme čekat, že česká ústava bude obohacena o sentenci: voda je národní bohatství?*

JJ: Domnívám se, že toto nebude mít žádný efekt. Vycházím z vlastní zkušenosti – a to z pohledu lidsko-právních, kdy jsou ústavou dány lidsko-právní svobody. Domáháte-li se jich ale u veřejné ochránčyně práv, její úřad se řídí antidiskriminačním zákonem a ústavu neřeší, jakkoliv je ústava

součástí legislativy. Mnoho jiných úřadů se řídí především zákony než samou ústavou a pokud jde o národní bohatství, stává se stejně cílem privatizačních snah.

MS: *Jak můžeme zvýšit úctu k vodě?*

JJ: Že by snad ústavou? Kolik lidí z veřejnosti se jí blíže zabývalo a četlo ji?

MS: *Není to pak pokrytecké?*

JJ: Beru to jako pokrytecké a ani nejsem příznivcem ústavních změn. Dokonce mě oslovil brněnský filozof Josef Šmajš – a to s ústavou Země. Ani taková ústava mě nepřesvědčila o zásadním významu. Například pro hospodaření v lesích a na zemědělské půdě vidím klíčové spíše ekonomické nastavení – aby nešlo jen o krátkodobé a čistě produkční zisky.

... Ekologie a hospodářství ...

JJ: V jistém ohledu je ekonomika alfou a omegou, menší význam přisuzuji koncepcím a legislativě.

MS: *Nejde – dle vás – o marxistický přístup?*

JJ: Jen připisuji ekonomice velký význam. Pokud jde o tržní hospodářství, působí v něm také přímo firmy – což jsou právnické osoby s cílem ekonomického zisku. Pro takový systém je zcela zásadní ekonomické nastavení. Bude-li se bezprostředně vyplácet udržitelně hospodařit, taková cesta se stane zcela standardní a preferovanou.

MS: *Udržitelnost je dána těmi autentickými vztahy k tomu, co nás utváří – vztah k půdě, lesu, vzduchu, k vodě. Je-li les váš, máte-li zájem, aby na vašem prostoru byla řeka – a ne pouhý potůček, musíte se k tomu odpovídajícím způsobem chovat. Jednají-li Češi v módu: nejprve peníze – pak celek, v němž žijeme, je ve výsledku diskutabilní.*

JJ: Pokud jde například o hospodaření v lesích, vidím tu dva způsoby, jak dospět k udržitelnému hospodaření. V současnosti se propadá cena dřeva, ...

MS: *... z důvodu kůrovcové kalamity.*

JJ: Majitelé lesů mají problém ihned zalesňovat i za dané ekonomické situace. Buď se spálí nadprodukce dřeva ve velkokapacitních elektrárnách, teplárnách a kvůli relativnímu nedostatku cena dřeva opět vyroste a majitelé mohou vydělat bez dotací. Nebo je zde druhá možnost, která umožňuje přežít i za nízkých cen – a to právě díky dotacím. V takovém případě stát může podmiňovat přidělení dotace tzv. udržitelným hospodařením. Majitelé lesů se ovšem stávají závislí na dotacích a „rukojmími“, což nepovažuji zrovna za ní ideální. Poněkud tu postrádám relevantní diskusi, jak lesy mají vypadat a k čemu lze optimálně dospět i z hlediska dotační politiky. V tomto směru mají hlavní význam spíše různé tlaky. Zájemem daňového poplatníka každopádně je, aby do budoucna neplatil zbytečně další dotace. To znamená, mají-li majitelé obnovit les – původně nevhodné smrkové monokultury, aby se dokonce s dotacemi opět neobnovovaly takové nevhodné porosty a nakonec by daňový poplatník platil vůbec odbyt dřeva na trhu a další zalesňování. Nevidím důvod, proč by stát nemohl podmiňovat svoji pomoc s předcházením škodám v budoucnu a hájit tak i zájmy daňových poplatníků. Na trhu navíc působí firmy, které vydělávají, ale také prodělávají. Stát zde nemá povinnost garantovat ziskovost firem, spíše by měl udržovat nějakou hospodářskou rovnováhu. Jsou tu také hospodářské dotace na potravinářskou produkci, ...

MS: *... což je problém hlavně Evropské unie.*

JJ: Tyto dotace beru spíše jako oprávněné a ve volném trhu umožňují konkurenceschopnost neekologickému hospodaření ve třetích zemích zbytečně ničícímu lesy, půdu i vodní zdroje kvůli krátkodobému zisku, práci v nelidských podmínkách a neuznávané hodnotě životního prostředí.

MS: *Nezapomínejme: zemědělství má funkci nejen produkční, ale i funkci péče o krajinu.*

... Česká republika a voda v kontextu integrované Evropy ...

MS: *Pokročme dále: jak otázce vody může napomoci členství České republiky v Evropské unii?*

JJ: Vidím tu různé představy dokonce i mezi vědci. U profesora Josefa Fanty vnímám představu, že vědci by měli dostat politické zadání a navrhnout východiska v otázce sucha, směřovat ke vzniku koncepcí. Doktor Marada působící na jižní Moravě spíše poukazuje na to, že díky EU jsou již nyní dostupné dotační prostředky na revitalizaci krajiny a udržitelné hospodaření v ní, spíše jde o zájem hospodářů kráčet tímto směrem, připravit projekty a skutečně hospodařit. Dokonce se tu dají najít úředníci ochotní s přípravou projektů poradit. Tak či onak klíčový je objem peněz, které jsou pro krajinářské projekty nezbytné. Podmínečné dotace pro hospodáře v krajině podle mého názoru mohou přinést systémové změny a než neustálé sestavování koncepcí a projektů by mohlo být dosaženo ekologických cílů plošně a poměrně rychle.

... Instituce a voda ...

MS: *Bavíme-li se o vodě, zjišťujeme, že jde o mnohorozměrnou otázku. Svou roli hrají instituce, a jaká by vlastně měla být jejich role? Mám na mysli zejména Ministerstvo životního prostředí a Ministerstvo zemědělství. Je tu komise Sucho - voda, dále projekt Intersucho, dále různé akademické instituce. Ve veřejném prostoru jsou i subjekty jako vámi vedený Zvonečník.*

JJ: Velice zajímavá mi přišla relativně nedávno pořádaná konference v Českých Budějovicích s názvem Věda a politika. Účastníci se zabývali otázkou, jak vědecké poznání může obohatit politiku. Vyzvedl jsem tu možnost mediační funkce, kdy se Zvonečníkem pořádně například akce v Lidovém domě - a to debaty také přímo s akademiky a závěry se snažíme přenášet přímo k politice. Myslím si ale, že v posledních letech se vědci hodně naučili různé věci směřovat rovnou k politikům. Naopak pro přiblížení problémů veřejnosti je nezbytné, aby zde byla skupina lidí, kteří umějí uchopit různé problémy a přiblížit je i s akademiky ostatním. Jako iniciativa sami také přicházíme s řadou důležitých řešení a nápadů, díky našim kontaktům s veřejností, akademiky i politiky známe různé argumenty, úskalí a přednosti, dokážeme se vyjádřit i k tomu, co si z různých důvodů jiní raději ani nedovolí.

MS: *To jste se vyjádřil k mediaci, ale co přímo ministerstva? Tam je politické vedení, a pak?*

JJ: Vycházíme z toho, že resorty musí spolupracovat mezi sebou a vedle odborníků s úzkou specializací jsou také potřeba ti s mezioborovým přesahem a schopností integrace poznání. Je vhodné dosáhnout nejen hloubku, ale i šířku. Se Zvonečníkem se snažíme formou akcí k různým tématům a řešením spojovat odborníky z různých oborů a resortů. Z akademické půdy podobně cílí program Strategie AV 21, aby docházelo ke spolupráci různých oborů a institucí. Je dobře, že se tomuto věnuje více platforem a z různých úhlů.

... Plýtvání s vodou ...

MS: *Měli bychom se ještě zeptat, jaká je dobrá praxe v nakládání s vodou, abychom s vodou neplýtvali? Co člověk sám může udělat?*

JJ: Říká se, že začínat by se mělo u sebe. Je to univerzální princip, který umožňuje hledání odpovědí

jak na úrovni jednotlivce, tak k úrovni společnosti. V českých domácnostech se realizovaly úspory vody při mytí nádobí, splachování na toaletách a při praní. Tyto úspory hodně souvisely s vyššími cenami vody a velkým množstvím dostupných úsporných technických řešení. Tento trend však již začíná přebíjet jiný trend – častější sprchování během teplejších dnů a napouštění zahradních bazénů. Na straně úspor vody nám zbývá ještě velký potenciál ve využití dešťovky a takzvané šedé vody. V zásobování pitnou vodou lze hodně vody ušetřit díky rekonstrukcím vodovodní sítě a síť lze stabilizovat také spojováním regionálních vodovodů. Díky úsporám vody i přes problémy se suchy zásadně nepotřebujeme nové vodní zdroje a šetření přírodních zdrojů je tak skutečně dobrou zprávou.

MS: *Co skromnost člověka? Myslíte si, že je to složitý a náročný požadavek pro člověka, který se potýká s nedostatkem vody?*

JJ: Lidé potýkající se s nedostatkem vody přirozeně vodou šetří. Neskromné potřeby mohou mít lidé s bazény, a rovněž s domněnkou, že za vodu prostě platí hodně. Pak vody může být skutečně nedostatek.

MS: *Děkuji vám za postřehy.*